

УДК 336.71

Гізатулліна О.М.*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки, фінансів і бухгалтерського обліку
Макіївського економіко-гуманітарного інституту***Маєвська Н.В.***кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри економіки, фінансів і бухгалтерського обліку
Макіївського економіко-гуманітарного інституту*

ТЕНДЕНЦІ РОЗВИТКУ ФАКТОРИНГОВИХ КОМПАНІЙ ЯК СЕГМЕНТУ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF FACTORING COMPANIES AS A SEGMENT OF THE FINANCIAL SERVICES MARKET IN UKRAINE

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено теоретичні аспекти факторингу як сучасної економічної категорії, розкрито значення факторингу в діяльності вітчизняних бізнес-структур і для національної економіки загалом. Розглянуто законодавчу схему надання факторингового фінансування в Україні. Проведено аналіз показників сучасного стану та тенденцій розвитку українського ринку факторингових послуг. Визначено основні напрями розвитку факторингового бізнесу та можливості для реалізації потенціалу вітчизняного факторингового ринку.

Ключові слова: факторинг, факторинговий договір, факторингове обслуговування, факторингові компанії, ринок факторингових послуг.

АННОТАЦИЯ

В статье исследованы теоретические аспекты факторинга как современной экономической категории, раскрыто значение факторинга в деятельности отечественных бизнес-структур и для национальной экономики в целом. Рассмотрена законодательная схема предоставления факторингового финансирования в Украине. Проведен анализ показателей современного состояния и тенденций развития украинского рынка факторинговых услуг. Определены основные направления развития факторингового бизнеса и возможности для реализации потенциала отечественного факторингового рынка.

Ключевые слова: факторинг, факторинговый договор, факторинговое обслуживание, факторинговые компании, рынок факторинговых услуг.

ANNOTATION

Investigated are the theoretical aspects of factoring as a modern economic category in the article, disclosed is factoring in the activity of domestic business structures and for the national economy as a whole. Considered is the legislative scheme of providing factoring financing in Ukraine. Carried out is the analysis of indicators of the current state and development trends of the Ukrainian factoring services market. Determined are the main directions of factoring business development and opportunities for realizing the potential of the domestic factoring market.

Keywords: factoring, factoring agreement, factoring services, factoring companies, factoring services market.

Постановка проблеми. В період економічної нестабільності, посилення інфляційних тенденцій гостро постає проблема неплатежів, а пов'язане з цим збільшення суми заборгованості знижує ліквідність і фінансову стійкість суб'єктів підприємництва, підвищує ризик фінансових втрат.

Водночас через високу конкуренцію на ринку підприємці змушені надавати покупцям пільги у вигляді відстрочки платежу, а свої

власні поточні фінансові потреби покривати за рахунок короткострокового кредитування. Очевидне уповільнення банківського кредитування вітчизняного бізнесу частково компенсується розвитком інших форм фінансування, зокрема факторингу.

Факторингові послуги в Україні можуть надавати тільки фінансові установи, зокрема комерційні банки та фінансові компанії. Використання комплексу послуг факторингових компаній для суб'єктів господарювання полегшує доступ до джерел фінансування, дає можливість сконцентруватися на проблемах ведення і розвитку бізнесу, дає змогу скоротити постійні витрати з обліку продажів, обслуговування і своєчасного інкасування дебіторської заборгованості або повністю звільнитися від них. Факторинг – це один з перспективних фінансових інструментів, який спрямований на підтримку реального сектору економіки.

Все вищезазначене свідчить про значну роль факторингу як в діяльності вітчизняних бізнес-структур, так і для національної економіки загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним та практичним аспектам функціонування ринку факторингових послуг, проблемам та перспективам його розвитку в Україні приділялася увага таких вітчизняних науковців, як, зокрема, О.В. Добровольська, В.В. Клименко, Л.В. Момот, А.А. Москальов, А.В. Олійник, О.І. Пальчук, Т.О. Тохтамиш, О.В. Тригуб, І.В. Фарінович, О.І. Чепис.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас недостатньо досліджено потенціал факторингових компаній на ринку фінансових послуг з огляду на сучасний етап економічного розвитку України.

Мета статті полягає у виявленні особливостей та тенденцій функціонування вітчизняного ринку факторингових послуг в сучасному економічному середовищі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для визначення основних напрямів розвитку ринку факторингових послуг перш за все

необхідно розглянути теоретичні аспекти факторингу як сучасної економічної категорії і провести аналітичну оцінку діяльності факторингових компаній на фінансовому ринку України.

Узагальнення теоретичних аспектів надання послуг факторингу дало змогу зробити висновок, що в економічній літературі під час визначення сутності факторингу не вироблено єдиної думки.

На наш погляд, найбільш точно характеризує сутність факторингу таке трактування: «факторинг – це фінансово-комісійна операція, за якої клієнт переуступає дебіторську заборгованість банку чи факторинговій компанії з метою негайного отримання більшої частини платежу та пришвидшення оборотності коштів у розрахунках, що супроводжується елементами кредитування, адміністрування, моніторингу, контролю дебіторської заборгованості, а також страхуванням ризиків за відповідну винагороду» [1 с. 17]. Завдяки використанню факторингу суб'єкти підприємництва отримують можливість працювати з покупцями на умовах відстрочення платежу. Це приводить до появи додаткових покупців, зростання продажів. При цьому у суб'єкта господарювання, яке використовує факторинг, не виникає нестачі оборотних коштів і касових розривів, а поступка дебіторської заборгованості позитивно позначається на структурі балансу, адже під час факторингового обслуговування загальний рівень кредитного навантаження не підвищується.

Загальні юридичні рамки, контроль за рівновагою інтересів між різними сторонами під час факторингових операцій були встановлені у 1988 р. Конвенцією УНІДРУА з міжнародних факторингових операцій (UNIDROIT Convention on International Factoring, 1988). Ця конвенція законодавчо закріпила трактування факторингу як комплексу торгово-фінансових послуг, що включає фінансування постачальника (зокрема, позики й авансові платежі), ведення рахунків, що стосуються дебіторської заборгованості, інкасування дебіторської заборгованості та захист від неплатежу з боку боржників [2].

В Україні найбільш докладно законодавча схема надання факторингового фінансування зафіксована в Цивільному кодексі України (розд. 73). В цьому правовому акті надано поняття договору факторингу, сторін у договорі факторингу, відповідальності та прав учасників факторингової угоди [3].

Згідно зі ст. 1077 Цивільного кодексу України «за договором факторингу (фінансування під відступлення права грошової вимоги) одна сторона (фактор) передає або зобов'язується передати грошові кошти в розпорядження другої сторони (клієнта) за плату, а клієнт відступає або зобов'язується відступити факторові своє право грошової вимоги до третьої особи (боржника)» [3].

Таким чином, незважаючи на те, що факторинговий договір за змістом двосторонній (в його укладенні беруть участь тільки фактор і постачальник), правові відносини, що виникають в його рамках, пов'язують трьох учасників угоди, а саме:

- постачальника (клієнта), який здійснив поставку товарів (робіт, послуг);
 - боржника (покупця), якому реалізовано товар або послуги;
 - фактора (фінансового агента), роль якого полягає у фінансуванні клієнта під час відступлення грошових вимог клієнта до дебітора та управління дебіторською заборгованістю.
- Факторингові відносини позитивно впливають на всіх суб'єктів факторингової угоди:
- постачальники мають можливість забезпечити стабільний бізнес за рахунок збільшення обсягу продаж;
 - покупці мають можливість отримати товар (роботу, послугу) на умовах відстрочення платежу, а завдяки цьому розширити асортимент та покращити якість продукції;
 - факторингова компанія забезпечує високу дохідність бізнесу.

Факторингові компанії, крім власне факторингу, надають зазвичай ще й низку сервісних послуг, таких як постановка бухгалтерського обліку для підприємств-клієнтів, адміністрування дебіторської заборгованості і мінімізація ризиків в господарській діяльності клієнта.

Тобто факторингове обслуговування – це не просто очікування фінансовою компанією чого-небудь грошового платежу, а цілий комплекс заходів з моніторингу та аналітики дебіторської заборгованості, спільна робота з кредитором і дебітором.

Станом на 1 липня 2017 р. на ринку фінансових послуг України діяли 430 фінансових компаній, які мають право надавати послуги факторингу.

За результатами аналітичного дослідження динаміки кількості та вартості укладених фінансовими компаніями України договорів факторингу чітко простежується тенденція зростання ділової активності на ринку факторингу (рис. 1). Протягом досліджуваного періоду спостерігається зростання кількості укладених договорів факторингу. Станом на 1 липня 2017 р. кількість договорів факторингу становила 12 838 одиниць, що на 60,7% більше порівняно з показником аналогічного періоду 2013 р. При цьому вартість договорів факторингу зросла в 5,2 рази, а на 1 липня 2017 р. становила 12 764,8 млн. грн.

Аналіз динаміки надання фінансовими компаніями України послуг факторингу свідчить про розширення як попиту на факторингові послуги з боку клієнтів, так і пропозиції на них з боку фінансових компаній.

Актуальну значимість факторингу для підприємств, організацій, підприємств характеризує рівень профінансованих вимог. Протягом I півріччя 2017 р. фінансові компанії виконали 12 073 договори на суму 9 008,6 млн. грн.

Місце факторингу на ринку фінансових послуг України демонструють узагальнені дані щодо обсягу фінансових послуг, наданих фінансовими компаніями за період з I півріччя 2013 р. до I півріччя 2016 р., які наведені в табл. 1, 2.

За період, що досліджується, спостерігається стабільне зростання обсягу фінансових послуг, а саме з 14 147,0 млн. грн. у I півріччі 2013 р. до 89 812,0 млн. грн. у I півріччі 2017 р., тобто обсяг надання фінансових послуг збільшився в 6,3 рази. З огляду на значний дефіцит оборотних коштів суб'єктів підприємницької діяльності обсяг надання послуг факторингу також щорічно зростає, а саме у I півріччі 2017 р. він становив 12 764,8 млн. грн., що в 5,2 рази більше, ніж у I півріччі 2013 р.

Одночасно зі збільшенням абсолютних показників ми спостерігаємо негативну тенденцію до зниження питомої ваги факторингового портфеля в загальному обсязі фінансових послуг. Збільшення частки факторингових послуг спостерігається тільки в одному періоді. В I півріччі 2014 р. частка ринку факторингу в обігу ринку фінансових послуг склала 42,25% проти 17,17% за I півріччя 2013 р. З 2015 р. спостерігається стабільне зниження цього показника. За підсумками I півріччя 2017 р. факторингові операції становили всього 14,21% від загального обсягу фінансових послуг, наданих фінансовими компаніями України.

Факторинг у світовій практиці має властивість індикатора торгівлі та рівня довіри

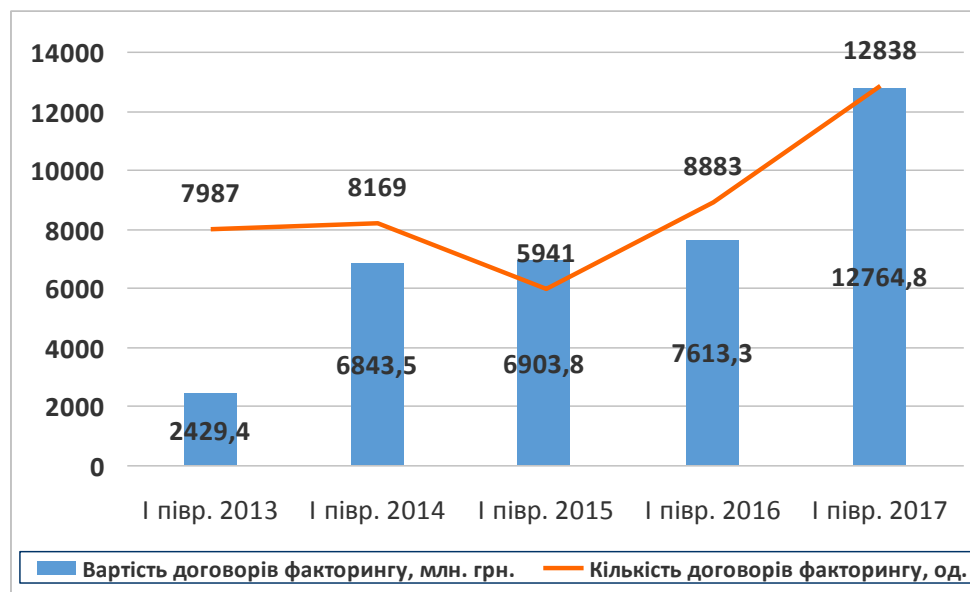

Рис. 1. Динаміка надання фінансовими компаніями України послуг факторингу
Джерело: складено за даними [4]

Таблиця 1
Динаміка обсягу та структури фінансових послуг, наданих фінансовими компаніями України за I півріччя 2013 р. – I півріччя 2015 р.

Вид фінансової послуги	I півріччя 2013 р., млн. грн.	I півріччя 2014 р., млн. грн.	I півріччя 2015 р., млн. грн.	Питома вага, %		
				I півріччя 2013 р.	I півріччя 2014 р.	I півріччя 2015 р.
Надання фінансових кредитів за рахунок власних коштів	577,8	1428,5	3269,5	4,09	8,82	16,34
Надання позик	616,7	1 047,2	427,3	4,35	6,47	2,13
Надання порук (поручительств)	6,0	0,0	0,4	0,04	–	–
Фінансовий лізинг	3,8	2,3	0,0	0,03	0,01	–
Надання гарантій	211,4	16,3	20,4	1,49	0,10	0,11
Факторинг	2 429,4	6 843,5	6 903,8	17,17	42,25	34,51
Операції з обміну валют	4 521,2	272,1	218,3	31,96	1,68	1,09
Операції з переказу грошових коштів	5 514,2	6 403,8	8 926,2	38,98	39,55	44,62
Адміністрування фінансових активів для придбання товарів у групах	266,5	181,9	239,3	1,89	1,12	1,20
Всього	14 147,0	16 195,6	20 005,2	100,0	100,0	100,0

Джерело: складено і розраховано за даними [4]

фінансової системи до учасників економічної діяльності. Для оцінки потенціалу та розвитку ринку факторингу використовують частку ринку факторингу у ВВП країни. Цей показник дає змогу оцінити, наскільки вагомий внесок ринку факторингу в економіку країни і порівняти його з ринками інших країн. Згідно з даними міжнародної факторингової організації FCI (Factors Chain International), в Європі середня частка ринку факторингу у ВВП в 2016 р. становила 10,13% [5, с. 10]. При цьому відношення товарообігу по факторингу до ВВП в європейських країнах суттєво різняться, а саме від 0,66% в Люксембурзі до 13,77% у Великобританії (рис. 2).

Динаміку відношення товарообігу по факторингу до ВВП в Україні відображають дані табл. 3.

Аналіз даних табл. 3 показав, що спостерігається стабільне зростання показника відношення обсягу факторингових послуг до ВВП. За період дослідження він збільшився в 2,8 рази, але при цьому слід зазначити, що частка факторингового обігу в номінальному ВВП досить незначна, а саме за I півріччя 2017 р. факторам вдалося збільшити частку обігу ринку факторингу у ВВП до 1,028%. Динаміка обсягу факторингових послуг до ВВП підтверджує наявність достатнього потенціалу зростання ринку факторингу в Україні.

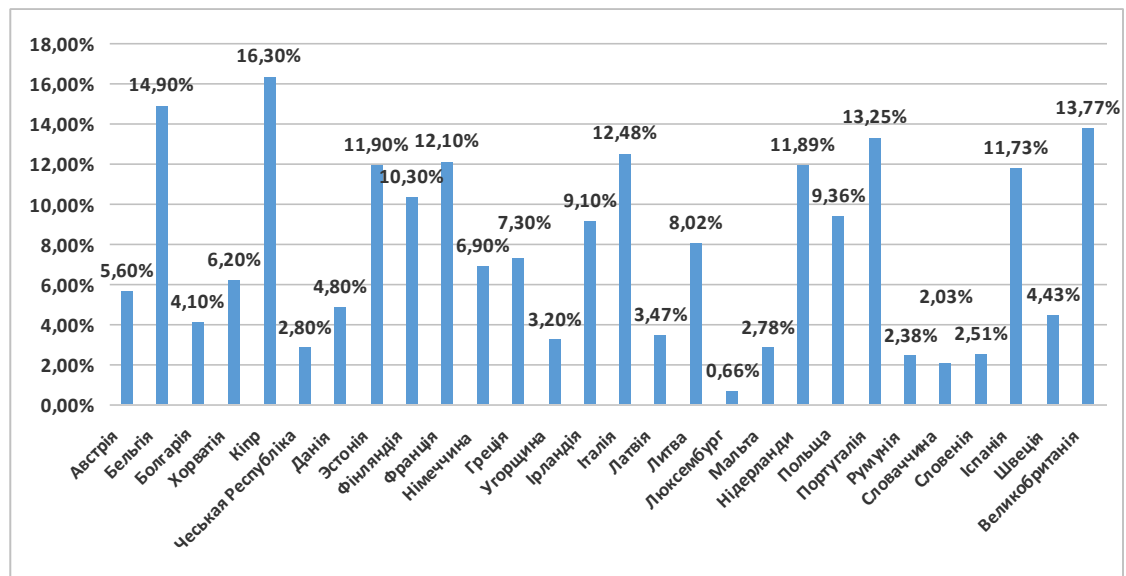

Рис. 2. Ринки факторингових послуг Європи у 2016 р., % від ВВП

Джерело: складено за даними [6]

Таблиця 2

Динаміка обсягу та структури фінансових послуг, наданих фінансовими компаніями України за I півріччя 2016 р. – I півріччя 2017 р.

Вид фінансової послуги	I півріччя 2016 р., млн. грн.	I півріччя 2017 р., млн. грн.	Питома вага, %	
			I півріччя 2016 р.	I півріччя 2017 р.
Залучення фінансових активів із зобов'язанням щодо їх подальшого їх повернення	1 375,5	705,7	2,91	0,78
Надання гарантій та поручительств	546,4	2 137,2	1,15	2,38
Надання коштів у позику, зокрема на умовах фінансового кредиту	2 769,7	9 759,1	5,86	10,87
Адміністрування фінансових активів для придбання товарів у групах	229,7	231,7	0,49	0,26
Надання послуг з факторингу	7 613,2	12 764,8	16,09	14,21
Надання послуг з фінансового лізингу (вартість укладених договорів)	6,2	113,7	0,01	0,13
Операції з обміну валют	115,4	10 103,4	0,24	11,25
Операції з переказу грошових коштів	31 595,7	48 185,6	66,79	53,65
Управління майном для фінансування об'єктів будівництва та/або здійснення операцій з нерухомістю (внески установників управління майном ФФБ)	3 058,5	5 810,8	6,46	6,47
Всього	47 310,3	89 812,0	100,0	100,0

Джерело: складено і розраховано за даними [4]

Реальний внесок ринку факторингу в економіку відображає його галузева структура. Розподіл за основними галузями обсягу наданих фінансових послуг за укладеними договорами факторингу в I кварталі 2017 р. наведено на рис. 3.

Згідно з даними про галузеву структуру факторингового портфеля за підсумками I півріччя 2017 р. найбільш вагомою є частка галузей категорії «інші» (83,8%). Ця категорія подається в офіційній звітності Нацфінпослуг без деталізації. На думку фінансових аналітиків, категорія «інші» сформована переважно підприємствами торговельної галузі (торговельне фінансування). Сукупний обсяг договорів факторингу, віднесений до цієї категорії, за підсумком I півріччя 2017 р. порівняно з I півріччям 2016 р. скоротився на 12,7%. Також вагомо знизився обсяг договорів, укладених в будівельній галузі, а

саме на 63,5%. Найбільше збільшення продемонстрували укладені договори факторингу за такими галузями, як сільське господарство (на 194,6%), сфера послуг (на 156,3%).

Згідно з інформацією Нацфінпослуг підприємства добувної промисловості, легкої промисловості, машинобудування, металургії, хімічної промисловості та транспорту в I півріччі 2017 р. не користувалися послугами факторингових компаній, що свідчить про низький рівень використання послуг факторингу підприємствами реального сектору економіки.

На рівень функціонування ринку факторингових послуг значно впливає структура джерел фінансування факторингових операцій. За досліджуваний період практично всі стандартні джерела фінансування факторингу продемонстрували позитивну динаміку, що підтверджується даними табл. 4.

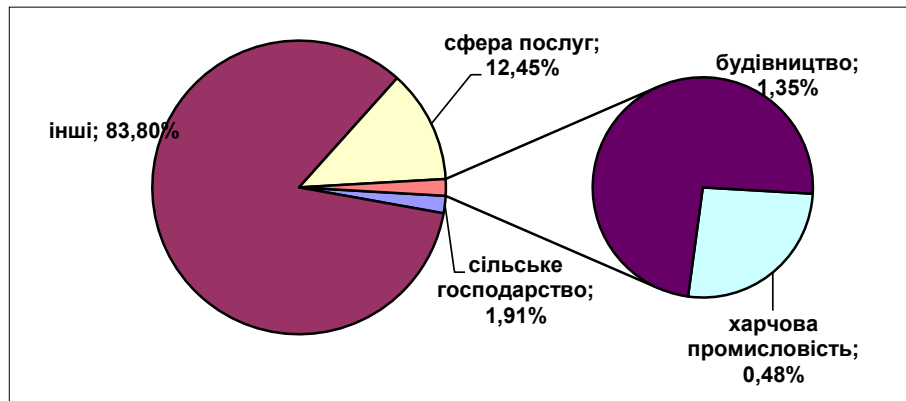

Рис. 3. Галузевий розподіл договорів факторингу за I півріччя 2017 р., %
Джерело: складено за даними [4]

Таблиця 3

Динаміка відношення факторингового обороту до ВВП України за I півріччя 2013 р. – I півріччя 2017 р.

Показник	I півріччя 2013 р.	I півріччя 2014 р.	I півріччя 2015 р.	I півріччя 2016 р.	I півріччя 2017 р.
ВВП, млн. грн.	658 567	699 296	832 706	990 961	1 240 859
Обсяг факторингових послуг, млн. грн.	2 404,7	6 843,5	6 903,8	7 613,2	12 764,8
Відношення обсягу факторингових послуг до ВВП, %	0,365	0,978	0,829	0,768	1,028

Джерело: складено і розраховано за даними [4; 7]

Таблиця 4

Динаміка обсягів та структури джерел фінансування факторингових операцій в Україні за I півріччя 2013 р. – I півріччя 2017 р.

Джерела фінансування	I півріччя 2013 р.		I півріччя 2014 р.		I півріччя 2015 р.		I півріччя 2016 р.		I півріччя 2017 р.	
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%
Власні кошти	1 367,1	56,27	4 080,6	59,63	5 327,1	77,16	6 301,4	82,77	8 792,9	68,89
Позичкові кошти юридичних осіб (крім банківських кредитів)	150,9	6,21	137,7	2,01	602,1	8,72	305,4	4,01	2 450,0	19,19
Банківські кредити	871,1	35,90	2 523,4	36,87	690,3	10,0	206,6	2,71	578,7	4,53
Інші джерела	40,3	1,70	101,8	1,49	284,5	4,12	799,8	10,51	943,2	7,39
Всього	2 429,4	100,0	6 843,5	100,0	6 903,8	100,0	7 613,2	100,0	12 764,8	100,0

Джерело: складено і розраховано за даними [4]

Зокрема, упродовж I півріччя 2013 р. – I півріччя 2017 р. обсяг фінансування факторингових операцій за рахунок власних коштів збільшився в 6,4 рази, або на 7 425,8 млн. грн.; сума позичкових коштів юридичних осіб (крім банківських кредитів) збільшилась в 16,2 рази і склала на 1 липня 2017 р. 2 450,0 млн. грн.; обсяг фінансування факторингу через інші джерела збільшився в 23,4 рази, а саме до 943,2 млн. грн. При цьому спостерігається скорочення обсягів такого джерела фінансування факторингових послуг, як банківське кредитування, з 871,1 млн. грн. до 578,7 млн. грн., або на 33,6%.

Слід зазначити, що структура джерел фінансування факторингових послуг істотно змінилась. За I півріччя 2017 р. частка власних коштів становить 68,89% і є найбільшою в структурі джерел фінансування, що на 12,62% вище цього показника за відповідний період 2013 р. (56,27%), але на 13,88% нижче цього показника за відповідний період 2016 р. (82,8%). Частка позичкових коштів юридичних осіб (крім банківських кредитів) в загальній сумі джерел фінансування факторингових послуг збільшилась в 3 рази і на 1 липня 2017 р. становила 19,19%. Питома вага банківських кредитів значно знизилась, а саме з 35,9% за I півріччя 2013 р. до 4,63% за I півріччя 2017 р., на наш погляд, це пояснюється значним здороженням кредитних ресурсів та скороченням обсягів банківського кредитування.

Загалом можна зазначити, що український ринок факторингу характеризується дисбалансом як з точки зору пропорції факторингових операцій, так і з точки зору джерел їх фінансування.

Для подальшого динамічного розвитку вітчизняного факторингового бізнесу факторинговим компаніям слід звернути увагу на такі перспективні напрями його вдосконалення.

1) У зв'язку з посиленням конкуренції на внутрішньому фінансовому ринку України учасникам факторингового бізнесу необхідно шукати нові шляхи диверсифікації капіталу, вдаючись до нетрадиційних та альтернативних способів фінансування, що дасть змогу залучити більш дешеві кошти та реструктуризувати факторинговий портфель таким чином, щоб трансформувати активи факторингової компанії в ефективні інструменти фондового ринку.

2) Факторинг, як і будь-який фінансовий інструмент, може розраховувати на довгострокове зростання лише в разі невпинного власного розвитку, коли відбувається вдосконалення як власне фінансових, так і комунікаційних технологій. Співпраця з клієнтами не тільки в бізнес-напрямах, але й в інформаційній сфері сприяє формуванню єдиного середовища «кредитор – фактор – дебітор», що здатне забезпечити не тільки підвищення оперативності та якості факторингового моніторингу, але й знизити ризики виконання факторингових операцій.

3) З огляду на наростаючу складність факторингового бізнесу вітчизняним учасникам необ-

хідно працювати в напрямі вдосконалення своєї бізнес-моделі до рівня передових факторингових компаній, основними характеристиками якої є інноваційна продуктова лінійка, розгалужена мережа, комплексний електронний документообіг з метою полегшення обробки первинної документації та верифікації здійснених поставок, участь в міжнародних професійних об'єднаннях.

Висновки. Становленню інституту факторингу в Україні сприяли розвиток економічної конкуренції та необхідність в оперативному захисті фінансових активів. Метою факторингового обслуговування є створення для постачальників товарів і послуг умов для безпроблемного (як з точки зору забезпечення оборотним капіталом, так і з позиції вирішення виникаючих організаційних проблем і різних ризиків) товарного кредитування покупців. Незважаючи на те, що все більша кількість компаній розглядає послугу факторингу як ефективний спосіб фінансування й управління дебіторською заборгованістю, ринок факторингових послуг в Україні ще далекий від насичення. Факторинг часто розглядається виключно як додаткове джерело оборотних коштів, і лише невелика частка клієнтів використовує факторинг з повною віддачею, домагаючись значного збільшення продажів, витіснення конкурентів і завоювання нових ринків збуту. Запорукою великого поширення факторингових операцій є динамічне поєднання інтересів бізнес-структур у виключенні проблемних активів та інтересів фінансових установ в придбанні привабливих фінансових вимог.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Фарінович І.В. Економічний механізм управління факторингом торговельних підприємств : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / І.В. Фарінович ; Дрогобицький держ. пед. ун-т. – Дрогобич, 2017. – 183 с.
2. Конвенція УНІДРУА про міжнародний факторинг про міжнародний факторинг (Оттава, 28 травня 1988 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/ru/995_210.
3. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
4. Основні показники діяльності фінансових компаній та лізингодавців / Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://nfp.gov.ua/content/stan-i-rozvitok-finansovih.html>.
5. FCI Annual Review 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://fci.nl/downloads/Annual%20Review%20%202017.pdf>.
6. Total factoring volume in EU by country in the last 9 years (in Millions of EUR) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://euf.eu.com/total-factoring.html>.
7. Квартальні національні рахунки. Валовий внутрішній продукт (у фактичних цінах) / Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.